Nemere István

A vádlottak padján

Szokratész Jézus Jeanne d'Arc

Gallilei XVI. Lajos Eichmann

A történelem híres perei

Nemere István

A VÁDLOTTAK PADJÁN

Szókratész, Jézus, Jeanne d'Arc, Galilei,
XVI. Lajos és Eichmann

A történelem híres perei

Kiadó: ADAMO BOOKS KFT.

http://adamobooks.com

Felelős kiadó: ADAMO BOOKS KFT. ügyvezetője

Copyright © ADAMO BOOKS KFT.

Budapest, 2015

ISBN 978-963-387-337-3

1. Egy bölcs halála

(Szókratész)

Goethe, a nagy német költőfejedelem számára Szókratész egyike volt a legfontosabb, valaha élt embereknek. Azt írta róla: „Én derék és bölcs férfiúnak tartom Szókratészt, ki életében és halálában Krisztushoz hasonlítható". Goethe szájából e szavak nagy és ritka dicséretet jelentenek.

Manapság minden műveltebb ember tud annyit, hogy Szókratészt az ókori Athénban *valamiért* halálra ítélték és mérget itattak vele. De úgy igazából melyikünk tudna kapásból válaszolni a kérdésre: mi, miért és hogyan is történt? Mit vétett a neves filozófus, ki már a maga idejében is egyike volt a leghíresebb férfiaknak – és kik ítélték el, milyen jogon, milyen vádpontok alapján…?

Néha nem árt betekinteni a kulisszák mögé.

Szókratész valamikor Kr. e. 470 táján születhetett. Akkoriban az ilyen dátumokat ritkábban jegyezték fel, és maguk az emberek sem tulajdonítottak olyan nagy jelentőséget annak, hogy mikor születnek, mikor halnak. „Ha az istenek úgy akarják", és vállat vontak. Jó neveltetés után filozófussá lett, amihez tudnunk kell: akkoriban Athénban kétféle profi gondolkodó, vagyis filozófus létezett. Az egyik volt a philoszophosz, vagyis a bölcsesség barátja, kedvelője, aki úgy vélte, nem illik tudásáért pénzt kérni. Mindegyik filozófusnak, vagyis bölcsnek voltak tanítványai, de ezek nem kértek és nem kaptak tőlük pénzt. Pedig nap mint nap, sokszor éveken át okították a hozzájuk csapódott, ajkaikat leső fiatalokat.

Volt egy másik fajta bölcs is – ők voltak a szofisták, vagyis akik a bölcsességet szakmának tekintették. Később a szofista szó már negatív és teljesen más értelmet kapott.

Mindenesetre Szókratész az első csoporthoz tartozott. Felesége, három gyermeke volt, de eltartani őket nem tudta, éppen a fenti elvek miatt. A filozófusokat akkoriban Athénban igazából a barátaik tartották el. E sajátságos „szponzorálás" úgy zajlott, hogy az egykori tanítványok, kikből idővel lett „valaki", olykor némi pénzt juttattak egykori mesterüknek. A philoszophosz barátai, becsülői, sőt sokszor idegen, de tehetős férfiak is adományoztak kisebb-nagyobb összeget a bölcsnek, éppen azért, hogy tovább élhessen, gondolkozhasson, taníthasson.

Szókratészről azt kell még tudnunk, hogy a filozófiát lehozta az égből a földre. Vagyis ami addig elvont volt, az embereken kívüli világgal foglalkozott, az Szókratész tevékenysége után a mindennapok filozófiája, az emberekről szóló bölcs tanítások összessége lett. No persze, a kétezer-ötszáz évvel ezelőtti athéni szinten. Jellemző rá, hogy szinte soha nem hagyta el a várost, más filozófusokkal ellentétben alig utazott. Nős ember létére tisztában volt azzal is, hogy mennyire mérgező tud lenni az élet egy házsártos asszonnyal (hát még, ha az asszonynak igaza van, mert a férj nem hoz haza pénzt, vagyis nem képes eltartani a családját!). Amikor egyszer egy fiatalember azt kérdezte tőle, megnősüljön-e vagy sem, hogyan járhat jobban – Szókratész azt felelte neki: „Bármelyiket is választod – megbánod!"

Nem volt egy bátor ember, de az egyik athéni háborúban fegyvert ragadott és megvédte az ellenségtől a sebesült Alkibiádészt. Nemegyszer szembeszállt a kor politikusaival, és ugyanakkor meglehetősen csúnya is – tudjuk, hogy nagyorrú, dülledtszemű, bozontos hajzatú, nagyszájú férfi volt, semmiképpen sem felelt meg kora férfiszépség-ideáljának. Okos ember lehetett, ha egyik tanítványa nem más volt, mint a nagy Platón, aki szinte mindent tőle sajátított el.

Nem akárkikkel élt egyazon időben: amikor Szókratész még fiatal volt, akkortájt bontakozott ki az ógörög demokrácia, jelent meg Periklész, épült az Akropoliszon a Pantheon, készültek Pheidiász remek szobrai. Lezajlott a hosszantartó peloponnészoszi háború, és amikor a filozófus már hetven körül járt, még megismerhette Aiszküloszt, Szophoklészt és Euripidészt, a három nagy drámaírót, és egy levegőt szívhatott a történetíró

Hérodotosszal és Thuküdidésszel is. Bár apja nyomán szobrásznak készült, hamar rájött, hogy az ő feladata az „emberfaragás", vagyis az emberek formálása gondolatok, tanítás útján. Bár ezt sohasem vallotta be, ki nem ejtette a száján soha, hogy ő nevel vagy oktat. Ő úgy vélte, gondolatokat szül és másoknál is segíti új gondolatok születését, ezáltal pedig mindig egy-egy újabb gondolkodó ember jön a világra…

Nem csoda, hogy a város nagyjai nem kedvelték őt. Szokásos módszere az volt, hogy lecsapott egy-egy gyanútlanul sétáló polgárra – tanítványai a közelből élvezhették az összecsapást – és kérdéseket tett fel neki. Az illetők pedig válaszoltak, úgy, ahogyan tudtak. Szókratész a maga gunyoros, sőt sokszor sértő módján meg hamarosan bebizonyította nekik, hogy keveset, nagyon keveset tudnak, azt is rosszul és egyáltalán, mennyire buták, csoda, hogy eddig is vitték valamire…! Ennyiből már az olvasó is sejtheti, hogy akkoriban Athénban valószínűleg *nem* Szókratész volt a legnépszerűbb ember.

Mindezt azért tette, mert elmélete szerint csak az a bölcs, aki ismeri saját korlátait. Ez a végtelenségig leegyszerűsítve és önmagára nézve alkalmazva azt jelentette: az a bölcs, aki tudja, hogy semmit sem tud. Kötelességének tartotta meggyőzni tudatlanságukról azokat, akik magukat okos, sőt bölcs embernek tartották. Innen eredtek piactéri agresszív és gúnyos támadásai, amelyek végén az éppen soros áldozat általában nagy sebességre kapcsolva futott el – menekült a filozófus elől.

Szókratész különös ember volt. Pénzt a tanítványaitól már csak azért sem fogadhatott el, mert saját állítása szerint ő nem is tanított – hiszen nem tudott semmit! Ellenkezőleg, ő azért volt a világon, azért állt szóba bárkivel, azért beszélgetett és figyelt – mert tanulni akart. Nem tudni voltaképpen miért, de nagyon népszerű volt a fiatalok körében. Egy idő után akkora hírneve lett, hogy nemcsak Athén környékéről vagy egyáltalán a korabeli Hellászból, de még Észak-Afrikából is jöttek hozzá ott élő görög fiatalok, kik hallani akarták szavát és beszélgetni kívántak vele.

Távoli királyok is szerették volna látni, állást is ajánlottak neki és hívták rendületlenül – ő viszont mindig megköszönte a hívást, de nem ment el Athénból. Az emberek többsége a városban persze csak gúnyolni tudta a filozófust, aki némileg rá is szolgált erre különc viselkedésével, külsejével és hirdetett gondolataival. Mennyire vehették volna komolyan azt az embert, aki fennen hirdeti, hogy semmit sem tud?

A bajok egyre csak gyűltek. Spárta megtámadta és legyőzte Athént – méghozzá egy onnan menekült szökevény politikus, Alkibiádész segítségével. Aztán jött az idegen megszállás és zsarnokság, majd ismét a hazai demokrácia – de már semmi sem volt úgy, mint régen. És kinek a tanítványa volt az áruló Alkibiádész? Ki nevelte őt ilyenné? Hát persze, hogy Szókratész. Aki mellesleg igen rossz hatással van a fiatalokra, tulajdonképpen megrontja őket – szellemi értelemben. Miféle felnőttek lesznek azokból a fiatalemberekből, akik ettől tanulnak? Aki nem tud semmit és csak a város nagyjait nyaggatja az utcán?

Amíg régebben csak nevettek Szókratészon és a hozzá hasonlókon, mire a tudós hetven éves lett, egy egészen másik Athénban és más közhangulatban találta magát. A dolgát nehezítette, hogy néhány drámaíró és filozófus segített az embereknek őt nevetségessé, komolytalanná – tehát senkivé tenni. A közvélemény, amely a megrázó háborús események után bűnbakot keresett, hamarosan úgy érezte, meg is találta azt Alkibiádész egykori nevelője személyében.

Ráadásul kiderült, hogy Szókratész nem hisz Athén város hivatalos isteneiben. Márpedig a lakosság nagyobb része – ki tudja, talán csaknem mindenki? – hitt ezekben az istenekben. Valaki meg azt kezdte suttogni, majd később hangosan terjesztették is, hogy Szókratész bizony idegen isteneket, szellemeket kezd imádni. Behozta őket a városba, ezek daimón-ok, vagyis afféle démonok, amelyek megrontják az embereket. Hogy ez az utolsó vádpont hogyan született, igazából senki sem tudta.

Az istentagadás vádja akkoriban azért is meglepő lehetett, mert a görögök már voltak olyan felvilágosultak, hogy ezért ne indítsanak pert senki ellen. A legkevésbé egy philoszophosz ellen! Mikor neves emberek is kritizálták az isteneket, bírálták a vallást mint olyant. Persze azért nem volt ez olyan ritkaság sem – Alkibiádésztől kezdve másokat, mint például Anaxagorászt, a tudóst, vagy a már említett Pheidiászt, a szobrászt is istentelenség vádjával citálták bíróság elé, de megjárták a bíróságot Aiszkhülosz vagy éppenséggel maga Arisztotelész is…

Ma már annyit sejthetük legalább, hogy az „istentelenség" afféle „gumi-paragrafus" lehetett, talán nem is szerepelt a sziklába vésett törvények között. Viszont politikai ügyekben gyakorlatilag bárkire rá lehetett húzni, aki mások füle hallatára csak egyszer is kijelentett valamit, amit így is lehet értelmezni – vagy a bíróság és a

közönség nagyon is úgy akart érteni.

A vádat három athéni férfi nyújtotta be, mindhárman ismert emberek voltak. Az egyik neve Anütosz, akinek egyfelől ugyan egy tímárműhelye volt, de mint politikus lett ismert, a spártai megszállás alatt keményen szembeszállt az idegenekkel és ezért sokan nagyra becsülték. A másik „magánvádló" egy Melétosz nevű fiatal költő, afféle hosszú hajú ifjonc, ki már korán tragédiákat írt. A harmadik neve Lükon, rétor, azaz „szónok" volt, lényegében fiatalok tanításával kereste kenyerét. Csak az volt a baj, hogy a legtöbb fiatal nem hozzá, hanem a különös konkurenshez, az öreg Szókratészhoz akart járni. Nem tudjuk elhessegetni a gyanút, hogy a harmadik vádló esetében egyszerű szakmai féltékenységről lehetett szó, Lükon netán a megélhetését féltette Szókratésztól?

A három férfiú alaposan megfontolta a dolgot és benyújtották a vádiratot, amely mai magyar nyelven így hangzott:

„Szókratész megszegi az állam törvényeit. Mert nem az állam isteneiben hisz, hanem helyükbe másokat, új démonokat állít. Vét az állam törvényei ellen, mert megrontja az ifjúságot. Büntetése halál legyen". Ahogyan akkoriban kellett, csatolták azt is, kik emelték a vádat, és ki ellen, pontosan. Érdekes, hogy végül is csak Melétosz, a költő szerepel vádlóként, a másik két úr (?) adatait, származását nem részletezi a vádirat.

A vád tehát *aszébia,* istentelenség, vallástalanság volt. Ezért úgymond „vallási pert" vont maga után az ilyen vád. Már akkor is voltak azonban olyan szabadgondolkodók – mint Platón nagybátyja, Kriteiász, aki ki merte mondani: az isteneket csak a papok találták ki… Ám ezt a zsarnokság idején kimondhatta, de amint visszaállt az athéni demokrácia, ismét életbe léptek a régi törvények. Aki nem hitt az istenekben, vagy valamiképpen „manipulált" velük – mint a vád szerint Szókratész – annak bűnhődnie kellett. Már persze csak akkor, ha a vád igaznak bizonyult. Erre a kérdésre csak pörben kellett és lehetett választ kapni.

Mivel aszébia volt a vád, úgynevezett vallási pert kellett kezdeményezni és ennek akkoriban Athénban előre meghatározott rendje volt. A vádirat tehát a főpaphoz került, aki egy-egy évre megválasztott főbb tisztségviselője volt a városállamnak. A pert egy olyan építményben rendezték, amely a mai Agora északi szélén állt. Ott voltak kőtáblákba vésve az athéni nép törvényei, döntései, köztük egészen régiek is. A vádakat írásban kellett benyújtani (óh, a bürokrácia kezdetei) és azok egy példányát e törvényszék bejáratánál ki is függesztették. Ha a vádlott akarta, eljöhetett és ő is kapott egy példányt, gondolom azért, hogy felkészülhessen a védekezésre. A perrendtartás különben némileg a mai amerikai bíróságokra emlékeztetett, ugyanis a főpap maga nem volt bíró és azzá sem válhatott a per folyamán. Ő csak ott ült és a szabályok betartásán őrködött. Athénban (akkor még) nem voltak hivatásos bírók, ügyvédek, ügyészek és egyéb jogászok. A lakosságból kiemelt emberek voltak a bírák, az emberek így szereztek némi „jogi gyakorlatot". Bíró csak harminc évnél idősebb, feddhetetlen – tehát aki még soha semmit nem követett el – férfiak lehettek. Aki már belejött a bíráskodásba, baglyos jelvényt kapott a nevével, ezzel igazolta, hogy főlesküdött. Megfogadta, hogy mindig csak az igazságot tartja majd szem előtt.

Nem volt ám kevés bíró! Több ezren voltak mindig egyidőben és a fontosabb esetekre több százan is beültek – ítélkezni. A Szókratész elleni pörben például nem kevesebb, mint 501 bíró ült a teremben! Közönség talán már be sem fért. A bírákat különben kisorsolták fehér és fekete golyókkal, teljesen véletlenszerűen kerülhettek be a pörbe, vagy maradtak ki belőle. Így biztosították a pártatlanságot. Egy kör alakú teremben emelvényen foglaltak helyet a főpap, a perben szembenálló felek, körös-körül pedig ültek a bírák.

A peres eljárásra Kr. e. 399-ben került sor, amikor a vádlott körülbelül hetven éves volt. Első lépésként a vádlók megismételték, amit már mindenki tudott: a vádat. Ne feledjük, hogy Szókratész által annyit emlegetet démon nem volt más, mint a lelkiismeret. A filozófus ugyanis azt mondta, hogy van neki egy belső hangja, afféle istenség, amely mindig megmondja neki, mikor cselekszik jól és mikor rosszul. Ezért is érthetetlen, hogy ezt új démonnak tekintették, másfelől meg eladdig senkit sem büntettek meg Athénban azért, mert új kultuszt hozott a városba. Nincs kizárva, a vád azért volt olyan erős és fontos, mert Szókratész esetleg tett néhány félreérthető megjegyzést, amiből arra következtettek, hogy egyáltalán nem hisz semmiféle istenben? Az ateizmus, istentelenség vádja komoly lehetett egy olyan világban, ahol gyakorlatilag mindenki hitte az isteneket és soha semmit nem cselekedtek anélkül, hogy úgymond „segítségül ne hívták volna" az isteneiket.

A vádlók tehát ismertették a vádat és mindjárt hozzá kellett tenniük azt is, mi módon kívánják a vádlott megbüntetését. A sajátos triumvirátus tagjai nyilván kimondták hát azt, amit a vádiratban már leírtak: „Büntetése halál legyen".

Nem tréfadolog volt hát ez a per. Mindenki tudta, hogy életre-halálra megy. Legfőképpen a vádlott, vagy ahogyan ma mondanánk, az alperes. Hiszen őt idézték bíróság elé a vérszomjas „felperesek". Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy ez egy politikai, vagy legalábbis ideológiai per volt, márpedig eszméket nem illene bírósági pulpitus elé citálni. Embert pedig azért elítélni, amiben hisz vagy nem hisz…? Ennek ellenére a történelem tele volt ilyen pörökkel. De lehet, ez volt az első?

Abban a korban nem voltak ügyészek sem, mint említettük, ezért a vádlók maguk voltak kénytelenek vállalni ezt a szerepet, és a vádlott is maga védekezett, ahogy tudott. A három vádló közül feltehetően vagy a politikában és így a közszereplésben is jártas Anütosz, vagy az iskolában gyakorlatot szerzett és a szónoklatot is jól ismerő rétor, Lükón ismertette a vádat és sorolta fel bizonyítékaikat. Akik végighallgatták, az az 501 „népi ülnök", ítélethozatalra önként vállalkozott bíró volt, akik fejenként és naponta 3 oboloszt (a rómaiaknál később: obulus) kaptak. Ami bizony inkább csak jelképes összeg volt, ebből megélni talán csak éppen Szókratész lett volna képes, aki köztudottan sovány, aszkétajellegű ember volt. Nyilvánvaló: a törvényhozók szándékosan ítéltek a jelentkezőknek ilyen kis összeget, nehogy egyesek csak a kereset reményében vállalják a bíráskodást.

Sajnos Szókratész pere olyan régen – csaknem 2500 éve! – zajlott le és ezért írásos emlékek nem nagyon maradtak. Így csak sejthetjük, milyen vádakat soroltak ellene, nyilván igen szenvedélyesen és nagy lendülettel. Már csak azért is, hogy megindokolják a kért halálos ítéletet. Nem zárható ki az sem, hogy sok valótlan dolgot hordtak össze a vádlók, aminthogy az se, hogy e vádak közül jó néhányat a vádlott könnyűszerrel, vagy nehezebben, de visszavert.

Ismerjük viszont Szókratész védőbeszédét. Már amennyire az hiteles lehet, hiszen több ilyen is körözött az ókori világban, és mivel azt ott akkor helyben senki sem jegyezhette fel, hát valószínűleg csak utólag, emlékezetből összerakott szövegről lehet szó. Amelynek egyes részei viszont nyilván valóban elhangzottak abban az athéni kerek teremben.

A mai kutatók Xenophón és Platón fennmaradt szövegei között válogathatnak, általában Platón jobban kidolgozott, hosszabb verzióját fogadják el.

Szókratész állítólag igen öntudatosan vezette fel védekezését, maró gúnnyal semmisítette meg a vád egyes pontjait. Beszéde nagy hatást váltott ki, mert itt-ott még szelíd iróniát is megengedett magának. Volt, ahol a rá jellemző szemtelen fölényességgel harcolt, rámutatva vádlóinak természetére, hibáira is. Különben pedig azt állította, hogy az egész vád csupán hazugság.

Ennek ellenére azt is kimondta, hogy nem volt eléggé vakmerő és szemtelen – ha az lenne, talán több sikert ér el. De lássuk a védőbeszéd néhány jellemző részletét:

„Nem sok idő az, athéniak, amiért most okot és alkalmat adtatok hazánk ellenségeinek, hogy elmondják majd rólatok: Ti öltétek meg Szókratészt. a bölcset! Mert bölcsnek neveznek majd engem, ha nem is vagyok az, hisz rosszat mondjanak rólatok. Ha egy kicsit vártatok volna, magától is bekövetkezett volna halálom. Hiszen látjátok, elég öreg vagyok és nincs már messze tőlem a halál…"

„Talán azt hiszitek, barátaim, hogy azért bukott el az én ügyem, mert nem voltak érveim, amelyekkel legyőzhettelek volna benneteket, és még akkor sem találtam volna célravezető szavakat, ha fűt-fát megmozgatok fölmentetésemért? Szó sincs róla! Nem az érvek hagytak cserben engem, hanem a vakmerőség és a szemtelenség hiányzott belőlem, hogy úgy beszéljek hozzátok, ahogy a ti fületeknek kedves, hogy jajgassak és sopánkodjak előttetek, és olyasmit mondjak vagy tegyek, ami – megítélésem szerint – méltatlan hozzám, de amit ti másoktól már nagyon is megszoktatok."

Ezzel bizony keményen odamondogatott ellenfeleinek. A védőbeszédben különben mindig „kétfelé" szónokolt. Külön azoknak, akik őt halálra ítélték és azoknak, akik az életére szavaztak. Néhányszor alaposan meglepte, sőt feldühítette a bírákat és nagyon meglepő dolgokkal hozakodott elő. Mint fentebb is olvashatták – távol állt Szókratésztől, hogy megalázkodjon vagy a bírák előtt bajban lévő polgár szokásos kibúvóihoz meneküljön. Ő másképpen csinálta.

Bár istentagadónak bélyegezték, Apollónra hivatkozott – merthogy tőle kapta a megbízatást, hogy embereket vizsgáljon. Nem mulasztotta el megemlíteni a „daimónokat" sem, elmagyarázta, hogy van benne egy isteni hang, amelyet ő magának az istennek tulajdonít, és ez akkor szól hozzá, ha valami rosszat követ el.

„…Csodálatos dolog történt velem. Annak a szellemnek általam jól ismert, suttogó szaváról beszélek, amely azelőtt minden lépésemet nyomon kísérte és mindig. a legcsekélyebb ügyben is rendreutasított, ha va-

lamit hibáztam. Most, amikor valami olyasmi történt velem, amit az ember a legrosszabbnak tarthatna, és ami meglehet csakugyan a legrosszabb is, hát most ez a szellem egyáltalán nem adott rosszalló jelt. Sem amikor hazulról eljöttem, amikor a törvényszékre beléptem, de még beszéd közben sem, egyetlenegyszer sem figyelmeztetett az isten. Pedig máskor hányszor félbeszakíttatta velem azt, amit mondani akartam! Most viszont az egész tárgyalás alatt, akármit mondtam vagy tettem, még csak meg sem moccant. Vajon mi lehet ennek oka? … Az, hogy ami most itt velem történt, *jó volt."*

Mindenben ellentmondott hát vádlóinak, bíráinak. A szellem kérdését ily módon elintézte. Utána tagadta, hogy megrontaná az ifjakat ezekkel a vélekedéseivel, vagyis azzal, amit nekik tudásként átad. Mi több, szemükbe vágta: ha ma fölmentenék a bírák, holnap reggeltől ismét kint állna a piactéren, hogy elmélkedjen a világról, az emberekről és tapasztalatait megossza másokkal és hogy „az embereket vizsgálja és vizsgáztassa"

Hát ezt nem kellett volna mondania. A makacsság jelét látták benne, természetesen.

Akkoriban az ilyen bírósági tárgyalás két részből állott, a bíráknak is kétszer kellett szavazniok. Az első „fordulóban", miután meghallgatták a vádbeszédet és a vádlott védekezését – bűnösnek tartják-e a vádlottat, vagy – mai szakkifejezésekkel élve – elutasítják a keresetet? Mert ez utóbbi is előfordult. Azzal, hogy a bírák többsége bűnösnek tartotta Szókratészt, voltaképpen még nem okvetlenül dőlt el a dolog. Mert attól még ítélhették volna őt másra is, mint halálra – például száműzetésre.

Az első forduló végén következett a védőbeszéd, amiből részleteket idéztünk – és bizony itt még elég jól állt a filozófus. Nagyon is öntudatosan védekezett, odamondogatott mindenkinek, a vádról azt állította, hogy egyetlen elemében sem igaz, sőt kifejezetten hazugság mind a három pont.

Ennek ellenére mégsem lehetett eléggé meggyőző, mert a bíróság az első szavazás során bűnösnek mondta ki Szókratészt. De mindössze 31 szavazattal! Vagyis erősen „rezgett a léc" és az 501 emberből mindössze 31-el voltak többen azok, kik büntetést javasoltak volna a filozófusnak.

De ezek után következett a második szavazás, amely talán még fontosabb volt a vádlott számára. Itt a bíráknak feltett kérdés az volt: Mi legyen a vádlott büntetése?

Egy pillanatra szakítsuk félbe az emelkedett és minden bizonnyal kellő ünnepélyességgel zajló tárgyalást és vessünk egy pillantást a technikai részletekre. Amelyeket maga Arisztotelész írt le és így megőrzött a kései utódok számára. A felek egyforma időt kaptak, hogy előadják a vádat illetve a védekezést. Ezt vízórával mérték, amelyből a víz előre tudott, lemért idő alatt csöpögött ki.

A szavazások nem voltak nyíltak. Tehát a bíráknak csak a lelkiismeretükkel kellett elszámolniok, hogy melyikük hogyan szavazott, mit döntött, azt kívülállók vagy akár a saját társaik sem tudhatták. Valaha régen, a görög ősidőkben még színes kavicsokkal szavaztak, de mire eljött a Szókratész-per ideje, a bírák a tárgyalás előtt két, erre a célra vert érmét kaptak. A rajtuk lévő jel szerint az egyik igent, a másik nemet jelentett.

Amikor véget értek a beszédek és az arkhón bazileosz jelt adott, a bírák sorban az urnához járultak. Egy bronz amforába dobta a bíró az érvényes szavazatát, az „igent" vagy a „nemet", lehetőleg úgy, hogy tenyerével takarta az amfora száját, míg beleejtette az érmet. Az amfora mellett áll egy faedény, abba dobta a másikat, az érvénytelent. Így senki sem őrizgette a tenyerében a be nem dobott érmét, amiből később következtetni lehetett volna rá, hogyan szavazott. Egy pillanat alatt megszabadult a bíró mindkét érmétől és valóban, rajta kívül senki sem tudhatta, melyiket dobta a bronzurnába és melyiket a faedénybe.

A számláláshoz volt egy speciális asztal, amelynek egyik felén rárajzolt kis kockákba kellett tenni az igeneket, a másik felére a nemeket. Amint a törvényszolga kiborította az urna tartalmát és az érmeket elkezdte sorban rakni a „rubrikákba", hamarosan látható lett, hogy melyik éremcsoportból van több. Egy szakmunkában olvashattuk azt is, hogy a „szavazategyenlőség a vádlott javára döntött", de ilyenre nem kerülhetett sor, mivelhogy – gondolom, éppen ezért – nem 500, hanem 501 bíró ítélkezett, páratlan számú szavazat esetén pedig nem lehetséges a szavazategyenlőség.

Ha a vádlott bűnösségére szavazott a többség, akkor értelemszerűen megszületett az ítélet is. Ha viszont a vádló – és ezáltal a vád – nem volt elég meggyőző és a vádlottat felmentették, még mindig kétesélyes volt a dolog. Ha ugyanis a vád nem kapott legalább száz szavazatot, vagyis az összes szavazat egyötödét (20 százalékát), akkor a bíróság nemcsak kimondta a vádlott ártatlanságát, de a vád hamis voltát is! Ami nem kis következményekkel járt a vádló számára. Például 1000 drachma büntetést kellett fizetnie, ami igen nagy összeg volt akkoriban és könnyen tönkretehetett még tehetős embereket is. Ráadásul elvesztette azt a jogot, hogy ugyanannál a

bíróságnál bármikor az életben még valakit bevádolhasson!

Ezzel tehát az okos törvényhozók a hamis vádak számát akarták leszorítani a minimumra és ez feltehetően sikerült is nekik. Bár éppen a Szókratész-per tűnik olyannak, amelyik ellentmond ennek a feltételezésnek…

Mivel az első szavazás Szókratész esetében eléggé szoros volt, a bíróság éppenséggel kimondhatta volna azt is, hogy nem kell meghalnia, elég, ha száműzetésbe vonul, vagy esetleg nagyobb összegű pénzbüntetéssel sújtják. Ez utóbbit azonban nyilván nem tudta volna kifizetni.

Más volt a bökkenő. A filozófus maga rontotta el a dolgát, mert nagyon is másképpen viselkedett, mint ahogyan azt a bírák általában elvárták az eléjük állított, megvádolt emberektől. Szókratész kijelentette: ha kivégzik, önmaguknak és Athénnak többet ártanak, mint neki. Kijelentette, ő sokkal többet tett az athéni polgárokért, mint bármelyik itt jelen lévő bírája, ezért inkább dicséretet és nem ítéletet érdemelne! És még erre is „rátett egy lapáttal”: ő tette a legtöbbet a városért, ezért az olimpiai bajnokokhoz hasonlóan élete végéig mindennap ebédet kéne kapnia az erre szolgáló „közétkeztetési” intézményben!

No, ez már sok volt a bíráknak! Még eltűrték, hogy tagadta az ifjúság megrontásának tényét, hogy igyekezett kibújni az „istentelenség” vádja alól azzal a lelkiismeret-szellem mesével. De ha valóban így gondolkodik, akkor ilyesmiket tanít az ifjaknak is! Igaz tehát a vád, hogy megrontja a fiatalokat…?

Azonkívül ismerjük el: egyik bíró sem szereti, ha a tárgyaláson őt szidják, őt becsmérlik, az ő tetteit és gondolkodását teszik bírálat tárgyává. Még Periklész is mézes-mázos szavakkal szólott a bíróság előtt mások védőjeként – eszébe sem jutott volna szemtelenkedni, kérkedni és a magasból le…szólni bíráit. Mindez erősen hatott hát a második, a büntetés minőségére vagy mértékére vonatkozó szavazás során.

Amely még rosszabb lett a filozófus számára, mint volt az első. Itt most 80 szavazattal megugrott azok száma, akik halálbüntetést követeltek-ítéltek Szókratésznek. Athénben a büntetések mértékét nem kapcsolták eleve az elkövetett bűn súlyához, mint teszik azt manapság minden civilizált országban. A szabad mérlegelés gyakorlatilag korlátlan volt és a bíráktól függött, mire adják az „igen” vagy a „nem” szavazatot. Itt viszont már eleve a halál volt az egyik serpenyőben, arra szavazhattak – és szavaztak is.

Ennek volt még egy oka. A perrendtartás szerint amikor a vádlók halált kértek, a vádlottnak volt joga „ellenjavallatot” tennie, vagyis valami másféle büntetést kérni a maga számára és a bírák e kettő között választhattak. Csak itt volt egy bökkenő – mivel Szókratész nem ismerte el, hogy bűnös lenne, értelemszerűen nem kérhetett maga ellen semmilyen más büntetést, a halálbüntetésnél sokkal enyhébbet sem. Nem volt hajlandó elismeri, hogy bűnös – a három vádpont közül egyben sem. Így nem volt ellenjavaslat, a bírák tehát vagy a halálra, vagy a „semmire” szavazhattak. A „semmi”, a puszta „nem” ez esetben azt jelentette volna, hogy a vádlott ártatlan. Ezzel azonban a bírók többsége messze nem értett egyet – már csak a sértések miatt sem, amiket az imént a vádlott a fejükre zúdított.

Egy mai menedzser azt mondaná, Szókratész rossz tárgyalási stratégiát választott és „nem nyert”. A filozófus keserűen jelentette ki:

„…Most már ideje, hogy eltávozzunk, én a halálra, ti meg az életre. Hogy melyikünk jár jobban, azt nem tudja senki, csak az isten”.

Ironikus, hogy a bírák valószínűleg nem is vették észre: az istentelenség vádjával az imént elítélt férfi éppen az istenre hivatkozik…

A szokás az volt, hogy a bírósági tárgyalás után, ha a vádlottat arra ítélték, máris végrehajtották a halálos ítéletet. A görögök békeidőben irtóztak a vértől és kerülték a lefejezést, akasztást és hasonló büntetés-végrehajtásokat. Azonfelül a vádlottnak is tartoztak annyival – úgy érezhették – hogy a halálát mintegy maga intézze el. Bürökből főztek mérget és ezt egy cserépedényben tálalták fel az elítéltnek, aki azt maga itta ki.

Most azonban nem lehetett azonnal végrehajtani az ítéletet, mert egy vallási ünnep zajlott éppen és várni kellett annak végére. Közben Szókratész egyik barátja megszervezte, előkészítette a filozófus szökését és ez nyilván sikerült volna – hisz őrizet alig volt – de Szókratész maga jelentette ki, hogy marad és bevárja a halált. Ő azonban kijelentette, hogy mindig tisztelte a törvényt, tehát most is azt fogja tenni. Ha megszületett az ítélet, akkor alkalmazkodik hozzá, aláveti magát. Nem arról van szó, hogy mártír akart lenni – ő inkább a következetesség híve volt. Lehet, ezzel is meg akarta mutatni bíráinak, hogy mi a helytállás, a ragaszkodás a helyesnek vélt, igaznak tartott nézeteinkhez?

Persze lehet: ha nem a hetvenedik évében van, aki amúgy is várta már a halált, akkor talán enged barátai

rábeszélésének és sebesen távozik Athénból. Így azonban maradt. Az utolsó óráig, sőt percig vele voltak barátai, felesége, fiai.

Egy reggel tudatták Szókratésszel, hogy a várakozás ideje lejárt, aznap meg fog halni. Athénban az volt a szokás, hogy ezt a hírt reggel közölték az elítélttel és az utolsó napját még családjával, barátaival tölthette – de a börtönben, láncra verve. Elég sok őrző is lehetett vele, hiszen egy korabeli szerző arról tudósít bennünket, hogy az athéni börtönnek tizenegy „igazgatója" volt, vagyis ennyi főnöke, őre.

Fél Athén ott tolonghatott a börtön előtt és sorba kellett állniok az ismerősöknek, barátoknak, hogy bejussanak hozzá. Délután Szókratész megfürdött, hogy – mint mondotta volt – a halottmosó asszonyoknak ne legyen vele gondja „később". Platón, a hűséges tanítvány jegyezte fel ezt is, mint annyi mást a mester életéből. Ami csak azért érdemel említést, mert érdekes módon Platón volt az egyetlen tanítványa, aki azon a bizonyos utolsó napon *nem* jött el mesteréhez, a börtönbe! („Talán beteg volt", vélte egy másik, fennmaradt forrás.) Mindenesetre furcsa, ennek ellenére Platón nyilván kikérdezte az ott jelenlévőket és feljegyezte mestere minden szavát.

Az idő rohant. Hamar eljött a délután, aztán az este. A fogoly aznap nem kapott enni, nyilván hogy a méreg majd gyorsabban felszívódjon. A koplalás persze ilyenkor nem számított, és Szókratész különben is megszokta már, hogy gyakorta nem evett egész nap, hisz nem volt miből. Az 1970-es években régészek megtalálták az egykori athéni börtönépületet is, ahol nyolc cella, egy fürdő és egy őrszoba volt. Itt történt hát mindaz, amit Platón megörökített.

A fogolyról már reggel levették a láncot – akkora volt a tömeg és oly sok az őr, hogy szökésétől nem kellett tartani. Miután külön, tanúk nélkül beszélt feleségével és fiával – nem mondhatni, hogy végrendelkezett, hisz nem volt semmilyen vagyona – alkonyat felé Szókratész kiszólt a cellájából: valaki kísérje haza a feleségét és a fiát, akik ott voltak reggel óta. Nem akarta, hogy lássák halálát. A család ezt megértette és fájdalmas búcsú után távozott.

A filozófus nem félt a haláltól, éppen ellenkezőleg, azt valamiféle gyógyulásnak tekintette. Ezért úgy rendelkezett, hogy másnap – a halála után – mutassanak be hálaadó áldozatot Aszklépiosznak, a mitikus orvosistennek. Ilyent a görögök csak gyógyulásuk alkalmával szoktak tenni. Ez a lelkiállapot és tudat nyilvánvalóan sokat segített abban, hogy szakmájához illően „filozofikusan", nyugodtan fogadja a közelgő véget.

Ha em ilyen szomorú eseményről lenne szó, azt is mondhatnánk, hogy a kivégzés igen derűsen ment végbe. Szókratész mesélt, filozofált, tanítványai és barátai körülülték és olykor kérdeztek tőle valamit. Ő pedig szívesen válaszolt. Az őrség persze nem felejtette el, mi is e „népgyűlés" célja. Beküldtek egy rabszolgát egy bürökgyökérrel és egy reszelővel, meg a jellegzetes bürökpohárral (ilyeneket később a régészek is találtak a börtön romjai között). Megérkeztek a hivatalos személyek is, hogy felügyeljenek a kivégzésre. A rabszolga lereszelte a gyökeret, a reszeléket felöntötte vízzel, egy kis ideig állni hagyták, ezalatt folytatódott a társalgás. Meglehetősen morbid volt a jelenet, különösen két és félezer év távlatából visszanézve, de akkor ezt így tartották természetesnek. Maga az áldozat vagy elítélt sem talált benne semmi kivetnivalót. Így volt, így kellett lennie, és kész.

Már erősen alkonyodott, és jelképesen bealkonyult az elítéltnek is. Mielőtt lement a nap, kiitta a bürökpoharat. A filozófus közben is beszélt, válaszolt a kérdésekre. A méreg gyorsan hatni kezdett, bár az orvosi leírások szerint nem fájdalmas, aki megissza, semmit sem érez. Szókratész előbb a végtagok feletti uralmat vesztette el, szinte megbénult, de az igazi hatás csak később jött el: a bürök ugyanis a szívre hatott, azt bénította meg. Még szólt pár szót, majd ruháját arcára húzta és meghalt.

A görögök, és később nyomukban a rómaiak is úgy haltak meg – ha tehették – hogy arcukat eltakarták a jelenlévők elől. Tudjuk, hogy a húszegynéhány tőrdöféstől vérző és haldokló Julius Caesarnak is egyetlen gondja volt az utolsó percben: hogy az arcát eltakarja, támadói ne lássák rajta a kínt, a szenvedést, a fájdalmat.

Szókratész meghalt.

De ezzel nem ért véget a filozófus ügye. Jogi szempontból ma már nem kétséges, hogy az egyik oldalon a hatalom, a másik oldalon az igazság állt. Ilyen szempontból azt is mondhatnánk, hogy egy koncepciós pör zajlott le Athénban, ahol kezdetben nem a hatalom kreálta a fiktív pört, hanem Szókratész vádlói saját hasznukra, saját koncepciójuk szerint. Később aztán különböző okokból a bírák is csatlakoztak hozzájuk. Később a bírákat már nem lehetett felelősségre vonni, hisz nem lehetett tudni, ki szavazott „igennel" és ki „nemmel" – ám

különben is, a bírákat nem szokták utólag bántani az ítéletekért. Ahogyan Szókratész filozófiájának később is voltak követői (bár voltaképpen nem ismerjük elveit), úgy a pernek is volt folytatása. Athénben ugyanis hamarosan belátták, hogy ártatlant veszítettek el. Ami nem azt jelenti is egyben, hogy belátták volna: igaza volt. Ezt nem látták be, de úgy vélték, hamis vád áldozatául esett. Úgy beszélték – erről nincsenek biztos információink – hogy utólag megbüntették mindhárom vádlóját. Sőt, a költő Melétoszt ki is végezték volna! A másik kettőt száműzték, az egyik szép palotában pedig életnagyságú szobrot állítottak Szókratésznek, mintha afféle szent lenne maga is. Ezen nyilván ő nevetett volna a legjobbat, és ha tényleg van túlvilág, akkor ezt biztosan meg is tette. Az istentagadó szobra elé járultak az athéni polgárok és ajándékokat, áldozatokat, virágot és babérágat hoztak neki! Ez számára biztosan nagyon mulatságos volt.